

ՊԵՆՏԵՆ ԲՍՍՕ ԾԱԾ

ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՈԳԻ

Նոր գինատեսակների ասպարեզ մտնելը հանգեցնում է մարտավարության (տակտիկայի) փոփոխությունների: Գեոևս ոչ հեռավոր անցյալում ճակատամարտի ելքը որոշվում էր ձեռնամարտում: Մարզը դեմ էր դուրս գալիս մարդուն, հարվածում և հարվածներ էր ետ մղում: Այդ ակտիվությանը մասնակցում էին հզոր հոգեբանական ուժեր: Հակառակորդից մեկ մետրից էլ պակաս հեռավորության վրա թշնամու գինվորը ֆշշացնելով, անձանոթ լեզվով անեծքներ էր տեղում նրա վրա: Նա օտար և սարսափելի տեսք ուներ, և նրա արտաքինն ամբողջությամբ վկայում էր սպանելու անհիմաստ ցանկության մասին: Նման պայմաններում միակ ելքը ողջ եռանդն ու արիությունը ժողովելն ու հակառակորդին տապալելն էր:

Ավտոմատ հրացանը, գնդացիքը և պլթուցիկ նյութերը ընդլայնեցին մարդկանց ոչնչացնելու հնարավորությունները, և բանակները ստիպված եղան, ոչնչացման նոր միջոցներից պաշտպանվելու նպատակով, փորել գետինն ու թաքնվել նրանում: Զենքերի ավերիչ ուժի մեծացմանը զուգընթաց իրենց նշանակությունն սկսեցին աստիճանաբար կորցնել այն հոգեկան ուժերը, որոնք նախկինում այնքան կարևոր դեր էին խաղում: Այժմ արդեն, ինչպես պարզվեց, հակառակորդի նկատմամբ ատելություն առաջ բերելն ու պահպանելն ավելի դժվար է, քանի որ նա գրեթե անտեսանելի է դարձել: Այժմ ավելի շուտ գենքն է գենքի դեմ կռվում, քան թե մարզը՝ մարդու դեմ: Եվ գինվորները գրեթե անձնական թշնամություն չեն զգում հակառակորդի նկատմամբ:

1914 թվականին, ծննդյան տոների ժամանակ, չեզոք գոտում անգլիական և գերմանական զորքերի միջև իսկական եղբայրացման դեպքեր տեղի ունեցան: Թեյ և ծխախոտ էին փոխանակում անգլերեն և գերմաներեն «ուռա՛» բացականչությունների ուղեկցությամբ: Անգլիական զորքերի հրամանատար գեներալ Ջոն Ֆրենչը հետագայում նման դեպքերը կանխելու նպատակով անմիջապես միջոցներ ձեռնարկեց՝ կազմակերպելով անօգուտ քննադատության երկարատև մի արշավ:

Հատկանշական է, որ չի դիտվել գերմանական և ֆրանսիական զորքերի եղբայրացման և ոչ մի դեպք: Այդ մասին մտածելն անգամ 1914 – 1918 թվականների ընթացքում ֆրանսիացիներին կարող էր հրեշավոր թվալ: Պատերազմի առաջին օրից մինչև վերջինը երկու դաշնակից բանակների տրամադրությունները միանգամայն հակադիր էին: Ֆրանսիացու համար պատերազմը ոչ թե կողմնակի, այլ անձնական գործ էր: Նա կռվում էր իր հողի վրա: Նրա կինն ու երեխաները կամ ստիպված էին լքել իրենց օջախը, կամ էլ գտնվում էին պատերազմի դաշտին շատ մոտ: Նրա քաղաքները, գյուղերն ու եկեղեցիները ավերակների էին վերածվում: Այն դեպքում, երբ անգլիական զինվորները իրենց գերմանացի հակառակորդին գրեթե բարեկամաբար «Ջերրի» էին կոչում, ֆրանսիացու համար նա մի ատելի «բոշ» էր:

Եվ իսկապես, անգլոսաքսը սովորաբար հոգեբանորեն պատրաստ չի լինում պատերազմի այն պարզ պատճառով, որ նա ընդունակ չէ որևէ մեկի նկատմամբ տևականորեն ատելություն զգալ: Ինչ վերաբերում է կելտերին և ռոմանական ժողովուրդներին, ապա նրանք իրենց անձնական ատելությունը փոխանցում են հաջորդ սերնդին: Անգլոսաքսին ատելության զգացումն անհասկանալի է և նրան փակուղու առջև է կանգնեցնում: Եթե նույնիսկ նրա տունը ռմբակոծության հետևանքով ոչնչացվել է, կինն ու երեխաները՝ սպանվել, ոչնչացված է այն ամենը, ինչ նրա համար թանկ էր, ապա միևնույն է՝ նրա մերձավոր հարևանը նրանից պահանջելու է մարդասիրաբար վարվել թշնամու հետ: Կինելով զոհ, նա վրեժի զգացումով վարակվելու ընդունակություն չունի: Այս զարմանալի առանձնահատկությունը հաճախ է քննադատներին այն հետևությունը հանգեցրել, թե անգլիացին մարտական ոգի չունի՝ այդ հասկացության ընդունված իմաստով: Նա համառ ու անվախ է, բայց զիջում է իր կրակոտությունը և գրոհի թափով:

Բայց այս դեպքում հարց է ծագում. իսկ ի՞նչ բան է մարտական ոգին: Ձէ՞ որ եթե անգլիացին չունի այն, ապա ինչպե՞ս է նրան հաջողվում պահպանել հիանալի զինվորի իր հեղինակությունը: Այն ժողովուրդը, որը զուրկ է մարտական ոգուց, չի կարող հարյուրամյակների ընթացքում հաղթել, այն էլ՝ բազմաթիվ պատերազմներում:

Մարտական ոգին մարդու հակազդեցությունն է սարսափին: Անխուսափելի աղետին դեմ հանդիման ոմանք հեռու են փախչում, մյուսները դիմադրում են վայրի գազանի կատաղությանը, իսկ կան նաև մարդիկ, ովքեր սառնասիրտ զգուշություն են դրսևորում:

Ո՛վ կարող է պնդել, թե երրորդ տիպի մարդու մարտական ոգին ավելի թույլ է, քան երկրորդինը: Կախված ազգային հոգեբանական կերտվածքից, ստեղծված հանգամանքներից և այլ գործոններից, մարտական ոգին ամենատարբեր դրսևորումներ է ունենում: Կելտերի մոտ այն սոովորաբար դրսևորվում է շարունակական ձևով, մինչդեռ անգլոսաքսերի մոտ՝ կամակորույթյան և համառության: Անգլոսաքսը տևականորեն ատելու ընդունակ չէ, բայց երբ նրան համակում է անհողողող վճռականությունը, ապա նրա թափին ոչ մի հակառակորդ չի դիմանա: Վտանգավոր իրադրության մեջ նա կարող է անզուսպ կատաղություն դրսևորել, որը դժվար է հաղթահարել:

Անգլոսաքսի մեծագույն թերություններից մեկն այն է, որ նա չի կարողանում վերացարկում կատարել: Նրան հատուկ է հումորի զգացումը, բայց ոչ սրամտությունը: Նա չի կարողանում ինչպես հարկն է գնահատել փիլիսոփայությունը, քանի որ այն գործ ունի իր համար անհասկանալի, անշոշափելի կատեգորիաների հետ: Նա հասկանում է միայն այն, ինչ տեսնում և շոշափում է: Իր գլուղում մեքենայի տակ ընկած երեխան նրա համար ավելի մեծ նշանակություն ունի, քան թե Կենտրոնական Չինաստանում մահացած կես միլիոն կանայք: Բայց դա բոլորովին էլ չի նշանակում, թե նա անսիրտ է: Երբ աղքատությունն իր տանն է հայտնվում, դա նա զգում է նույնքան սուր կերպով, ինչպես և որևէ այլ մարդ, և այդ վիճակից ազատվելու համար նա կարող է գոհաբերել իրեն: Բայց նա գրեթե զուրկ է երևակայությունից: Այդպիսին է ժառանգաբար նրան փոխանցված հատուկ գծերից մեկը:

Անգլոսաքսի բնորոշ առանձնահատկությունն այն է, որ պայքարի միակ ձևը, որը նա հասկանում է, բացահայտ կովում ուժերի ու դիմացկունության չափումն է: Նա պետքական չէ այնպիսի մարտական գործողությունների ժամանակ, երբ անհրաժեշտ է թաքնվել հողի տակ և կրակ բացել անտեսանելի թշնամու վրա: Եթե մարտը նրա համար անձնական գործ է դառնում, ապա նա գերադասում է հակառակորդին հանդիպել ձեռնամարտում: Անգլոսաքսն իր ուժերին վստահ և անձնական նախաձեռնությունը օժտված զինվոր է:

Գերմանացին, ընդհակառակը, արգես վաղուց է, ինչ իր հույսը հիմնականում դնում է կրակի և միայն կրակի վրա: Սվինը նա պաշտպանական, և ոչ թե հարձակողական գեներ է համարում: Գերմանացու վրա ուղղված սվինը, նրան սարսափ պատճառելով, բարոյազրկում է:

XIX դարում Գերմանիայի հզորությունն աճը ավելի մեծ չափով, քան կարելի էր կարծել, պայմանավորված էր հրազենի զարգացմամբ:¹ Պա լիովին համապատասխանում է այնպիսի մի բանակի հոգեբանությունը, որը հարձակման ընթացքում երբեք ոգևորություն հանդես չի բերել, եթե մարտական կարգը գծային չի եղել: Գերմանացիները խուսափել են ձեռնամարտի տեսք ստացող անձնական կռվից, քանի որ այդպիսի կռվում նրանց շատերն են գերազանցել:

Ճակատագրի հեգնանքով, այն զենքը, որն այժմ ունի գերմանական բանակը, այնպիսի մարտավարական (տակտիկական) հնարներ է պահանջում, որոնք չեն համապատասխանում գերմանացիների հոգեկան կերտվածքին: Ճոճանակը թեքվել է մարտավարական այնպիսի եղանակների կողմը, որոնք նման են հին ձեռնամարտին: «Տանկ» կոչվող զրահապատ մեքանաներում տեղավորված զինվորների փոքրիկ խմբերը գրոհի են գնում, որպեսզի անմիջական շփման մեջ մտնեն հակառակորդի հետ: Գերմանացիների տեսանկյունից այս մեթոդը լավ է միայն այն դեպքում, եթե շոշափելի նյութական գերակշռություն է ստեղծվում: Բայց երբ ուժերը հավասարվում են, ապա մարտ վարելու՝ գերմանացիների համար այդ անսովոր եղանակը նրանց մեջ առաջ է բերում սարսափ: Գերմանացիները երբեք բարոյական բարձր հատկանիշներով աչքի չեն ընկել:

Նորվեգիայում, Ֆրանսիայում և Կրետե կղզում անգլիական զինվորը կրկին անգամ ապացուցեց, որ մերձավոր մարտում նա զգալիորեն գերազանցում է գերմանական զինվորին: Ավելին, նա զարմացրեց իր քննադատներին՝ այնպիսի կատաղություններ կռվելով, ինչպիսին անցյալում շատ հազվադեպ էր ունենում: Պատերազմ վարելու նոր մեթոդների ի հայտ գալը, մարտավարության փոփոխություններ առաջ բերելով, կրկին անգամ թշնամուն մատնեց անգլիական զինվորի իշխանությունը:

Այսպիսին է այն իրադրությունը, որին լավագույնս համապատասխանում է անգլիական զինվորի հոգեկերտվածքը: Ամենավտանգավոր սխալն այն էր, որ այդ հսկայական բարոյական գերազանցությունը չնչին նշանակություն էր տրվում. գտնում էին, որ անգլիական զինվորը կարող է դիմագրավել իր հակառակորդին միայն նյութական հավասարություն ունենալու դեպքում: Ֆրանսիայում կռվելիս, ռմբակոծիչների խոչահարող ռմբային հարվածների տակ, անգլիական զինվորը հաճախ հրացանով ու սվինով գնում էր տանկերի

¹ Հեղինակը փորձում է հետևանքը որպես պատճառ ներկայացնել: XIX դարում Գերմանիայի հզորության աճը պայմանավորված է կապիտալիզմի զարգացմամբ, երկրի տնտեսական և բաղաձայն միավորմամբ, այլ ոչ թե հրազենով: - Ռուսերեն խմբագրի այս ծանոթագրությունը մենք տեղին ենք համարում: - Թարգմանչի ծնթ.:

դեմ, և միայն գնդացրային կրակն էր նրան կարողանում սեղմել գետնին: Ոչ մեկն այն մարդկանցից, ովքեր գիտեն նրա մարտական, աչքի ընկնող արժանիքների մասին, չի կարող կասկածներ ունենալ պատերազմի վերջնական ելքի վերաբերյալ: Եթե անգլիական զինվորն ինչպես հարկն է գինված է և փորձված ղեկավարներ ունի, ապա նա մարտը վարում է բացառիկ եռանդով ու վճռականությամբ:

Անգլիացին իր մարտական հատկությունները գնահատելիս շատ համեստ է: Այս առավելությունը լուսաբանել է Անդրե Մորուան, որը շարագրել է իր խոսակցությունը մեր ռազմաօդային ուժերի երիտասարդ սպաներից մեկի հետ:

Դժվար է, արդյոք, գերմանական ուժերի նկատմամբ ոչնչացնելը, - հարցրի ես տասնիննամյա մի պատանու, որի հաշվին արդեն մի քանի խփված գերմանական ինքնաթիռ կար:

- Դժվար, - հարցս կրկնեց նա: - Ոչ, դժվար չէ: Անհրաժեշտ է միայն ճշտություններ կատարել այն հրահանգները, որ ստացել ես օդաչուական դպրոցում: Իսկ դա նշանակում է թռչել հակառակորդի ինքնաթիռի հետևից, նրա բաց արած կրակի վրա ուշադրություն չդարձնել, իսկ երբ քո և նրա միջև 300 մետր է մնում նրան «որսալ» այն փոքրիկ կարմիր շրջագծի մեջ, որը տեսնում ես լամպի առջևի ապակու վրա: Այդ պահին, ինչպես ինձ սովորեցրել են օդաչուական դպրոցում, անհրաժեշտ է սեղմել ձգանք (գաշետը): Դա գործի կղնի բոլոր ուժի գնդացրները և գերմանացին կխփվի: Ես միշտ գործում եմ ըստ հրահանգի: Երեք հարյուր մետրի վրա ես նշան բռնեցի հակառակորդին, սեղմեցի գաշետը և խփեցի նրա ինքնաթիռը: Դուք տեսնում եք, որ դա բոլորովին էլ դժվար չէ:

Այս երիտասարդ սպային ուսուցանել էին իրենց գործն իմացող հրահանգիչներ: Օդային մարտ մղելու ողջ արվեստը հանգեցվել էր մի պարզագույն բանաձևի. «Մոտենալ հակառակորդին, խնամքով նշան բռնել և խփել նրան»: Բարոյական բարվոք վիճակը մանրակրկիտ ուսուցման հետևանք էր: Օդաչուն լիովին վստահ էր, որ իրերի վիճակը հենց այնպիսին է լինելու, ինչպես նկարագրում էին հրահանգիչները:

Դժվար է: Ոչ, դա բոլորովին էլ դժվար չէ:

Ի լրացումն բանակի հիանալի մարտական ոգին ապահովող այնպիսի նյութական պայմանների, ինչպիսիք են մարզվածությունը, զենքն ու զինամթերքը, հանդերձանքը, կան նաև որոշակի հոգեբանական գործոններ, որոնք էլ ավելի մեծ նշանակություն ունեն:

Դրանց թվին կարելի է դասել հետևյալները.

1) անհատը պետք է հավատա ինքն իրեն,

- 2) բանակը պետք է հավատա իր ուժերին,
- 3) բանակը պետք է հավատա իր հրամանատարին,
- 4) բանակը պետք է հավատա իր երկրին,
- 5) բանակը պետք է հավատա իր երկրի գործին:

Բոլոր դեպքերում, ինչպես դժվար չէ տեսնել, պետք են հավատ, վստահություն և համոզվածություն: Վերլուծենք վերը թվարկված կետերը:

1. Անհատը պետք է հավատա ինքն իրեն: - Զինվորը պետք է ոչ միայն մարդաված ու զինված լինի իր թշնամուց ոչ վատ, այլ պետք է զգա նրա նկատմամբ իր բարոյական գերազանցությունը: Նա պետք է գերազանցի հակառակորդին սեփական ուժերին վստահելու, սեփական անձի արժանապատվության և անձնական կարգապահության տեսակետից: Այս հատկությունների անհրաժեշտությունը ամրագրված է կանոնագրքերում: Այդ հատկություններն ուժեղանում են բարոյական բարձր իդեալներ քարոզելու շնորհիվ:

Հենց դրանում է հին ու իմաստուն զինվոր լորդ Բագեն-Պաուելի մեթոդը: Նա հրաշալիորեն միլիտարավոր տղաների հոգիներ փոխեց: Բայց, որպեսզի այս մեթոդը լավ արդյունքներ տա, անհրաժեշտ է ունենալ ոգեշնչված ղեկավարներ: Յուրաքանչյուր զինվոր պետք է տոգորվի խոր հավատով, որ իր անձնական ներդրումը շփազանց կարևոր է ընդհանուր գործի հաջողության համար:

2. Բանակը պետք է հավատա իր ուժերին: - Դեռևս լիովին հասկանալի չէ, թե ինչ ներգործություն է ունեցել պացիֆիստական (խաղաղասիրական) քարոզչությունը, որի հեղինակները քսան տարի շարունակ ներշնչում էին անգլիացուն, որ զինվորը վարձու մարդասպանից քիչ բանով է լավ, և որ պատերազմն իր ամեն մի դրսևորումով անգլիացու համար հրեշավոր շարագործություն է:

Այս ուսմունքը չափազանց արժեքավոր է Անգլիայի թշնամիների համար, և նրանք, իսկապես, չծուլացան օգտվել դրանից: Այդ կոչը, որ կրկնվում է երկրի բոլոր ծայրերում, կարող է զանգվածային հետաքրքրություն ստեղծել պացիֆիստական գրքերի նկատմամբ, որոնք դեռ կան մեր գրադարաններում: Թեև հենց իր՝ պատմության ճնշման տակ պացիֆիզմը վճռականորեն մերժվեց, այնուամենայնիվ, մինչ այդ նրա պատճառած վնասը դեռ արմատախիլ չի արվել:

Զինվորի բարոյական վիճակի համար պատասխանատու յուրաքանչյուր ծառայող պարտավոր է ծանոթացնել նրան այն հիանալի մարտական կոլեկտիվի պատմությանը, որին նա այժմ պատկանում է, ինքնազոհաբերման

առավել աչքի ընկած գործողություններին, երկրին և կայսրությանը անթերի հավատարմությանն ու այն քաջագործություններին, որոնք անմահ փառքի են արժանի: Այդ օրինակները մարդկանց ավելի մեծ ուշադրությանն են արժանանում, քան հիմար ու դատարկ շաղակրատանքն այն մասին, թե որքան գեղեցիկ կլինե՞ր աշխարհը, եթե անգլիացին թույլ տար, որ բոլորը խփեին իրեն:

3. Բանակը պետք է հավատա իր հրամանատարին: - Հենդերսոնն այն տեսակետին էր, որ «Ճակատամարտի ելքը որոշվում է մարդկանց սրտերում, և գլխավորապես՝ հրամանատարի սրտում»:

Վերջ չկա այն զոհողություններին, որոնց պատրաստ են դիմելու զորքերը, եթե նրանց հրամանատարն այնպիսի մարդ է, որին նրանք հավատում և հարգում են: Երբ լորդ Ռոբերտսը ժամանեց Հարավային Աֆրիկա՝ այն զորքերի հրամանատարությունը ստանձնելու, որոնք հնարամիտ ու վճռական հակառակորդի հետ ունեցած կռիվներում մի շարք անհաջողություններ էին կրել, զինվորները ուրախ բացականչություններով դիմավորեցին նրան, գոչելով. «Բոբզը և հաջողությունն անբաժանելի են» («Բոբզ» - ը Ռոբերտսի փառաբանական մականունն էր):

Շուտով իրադրությունը ևս փոխվեց: Այն նույն բանակը, որը պարտություն պարտության ետից էր կրել, այժմ սկսեց իրար ետևից հաղթանակներ տանել: Ռոբերտսի հրաշագործ ղեկավարության ներքո անգլիական զորքերի բարոյական վիճակն այնքան ամրապնդվեց, որ նրանք կարողացան հաղթահարել այլ պայմաններում անհաղթահարելի թվացող դժվարություններ: Իր զինվորների հետ Ռոբերտսի խոր կապվածությունը առաջ բերեց զինվորների փոխադարձ սերը: Այն ամենը, ինչ նա էր պահանջում, զորքերը կատարում էին առանց առարկության:

4. Բանակը պետք է հավատա իր երկրին: - Երբ զինվորը բազմաթիվ զրկանքներ է կրում և օրական մի քանի շիլլինգի համար վտանգի ենթարկում իր կյանքը, ապա նա իրավունք ունի ակնկալելու, որ մյուսները ևս ընդհանուր գործում իրենց ներդրումը պետք է կատարեն: Նրա գործը նույն չափով նաև մյուս քաղաքացիների գործն է: Սակայն զինվորը կարողում ու լսում է ծուլության, շքեղության և անբարոյական կենսակերպի մասին: Նման փաստերի բախվելով նա, անկախ իր կամքից, հարց է տալիս ինքն իրեն. «Արժե՞, արդյոք, կռվել նման մարդկանց համար»: Եվ պատասխանում է. «Ոչ»:

5. Բանակը պետք է հավատա իր երկրի գործին: - Զինվորի բարոյական վիճակը կարող է բարձր աստիճանի վրա մնալ միայն այն դեպքում, երբ նա հս-

տակորեն հասկանում է, որ կուլում է ողջ երկրի գործի համար, որ պարտութիան դեպքում նրա հետ միասին տուժելու է նաև ինքը:

Փամանակակից պատերազմը բարու և չարի բախումն է, և անգլիական զինվորը իրեն պետք է զգա որպես աստվածային արդարութիան գործիք: Թշնամու հետ նա կարող է խոսել այնպես, ինչպես լուսաբացին դահիճն է խոսում մահապատժի դատապարտված հանցագործի հետ: